

УДК 316.72.000.141

ДІАЛОГ ЕТНОКУЛЬТУР В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Тетяна Колосок

*Волинський державний університет імені Лесі Українки,
пр. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, tasja1@yandex.ru.*

Здійснено спробу аналізу етнокультурного діалогу. Розглянуто окремі аспекти міжетнічного комунікативного зв'язку, а саме: проаналізовано теоретичне підґрунтя особливостей діалогу культур, монологічний та діалогічний культурний комунікативний зв'язок, проекція відношення свій-чужий на культуру; акцентовано увагу на феномені культурної толерантності та проблемах формування єдиної загальнолюдської культури.

Ключові слова: глобалізація, діалог культур, толерантність, уніфікація.

Основою цивілізаційного багатства людства є культурне розмаїття, яке має особливе значення в епоху глобалізації. Разом з тим, воно часто виступає причиною криз та конфліктів. Міжкультурний діалог, дискурсивне знайомство з поглядами інших культурних груп та їхнім світобаченням – це одне з найважливіших завдань ХХІ століття.

Дискусії з проблем сучасної глобалізації концентруються в основному на аналізі її економічних та технологічних складових. Такий акцент зрозумілий, оскільки фактори світової взаємодії піддаються кількісному вираженню. Значно складнішим є виявлення нової якості глобалізації та її впливу на світові соціально-культурні процеси.

Основна критика на адресу глобалізації полягає в тому, що вона призводить до культурного уодноманітнення світу: взаємодія та інтеграція нівелюють культурні відмінності; глобальні норми, ідеї і практика пригнічують локальні звичаї; багато явищ культурного обміну відображають лише інтереси і контроль Заходу.

Стурбованість процесом культурного самозбереження штовхає більшість держав на прийняття заходів щодо захисту національної культури. У результаті цього створюються бар'єри та обмеження на шляху вільного обміну культурними цінностями. Основний аргумент на користь більшого протекціонізму стосовно культурних продуктів в тому, що вони здійснюють значний вплив на національну самобутність і національне самоусвідомлення, і, відповідно, здатні завдати великої шкоди місцевому самобутньому соціуму.

Опоненти такого підходу стверджують, що глобалізація призводить до виникнення нового типу розмаїття в світі. Глобальна взаємодія, швидше за все, веде до взаємовигідного співіснування та інтеграції культур, а, відповідно, – й до ново-

го прочитання традицій; глобальні норми й практика переломлюються через місцеві традиції.

Всі учасники дебатів одностайні у своїй повазі до різноманітності та розмаїття культур, до локальних культурних утворень. Тим часом, видно, що розходження починаються там, де мова йде про єдині культурні структури, а точніше, непорозуміння відносяться до пропорційного співвідношення між утворенням спільного культурного поля, загальнолюдської культури та специфічними, локальними одиничними культурами.

Над даною проблемою працюють і зарубіжні, і вітчизняні дослідники. Проблему глобалізації аналізують, зокрема, С. Удовик, В. Кузнєцов, А. Панарін, А. Уткін, Д. Архипович, В. Зінчук, Я. Дашкевич, Дітер Галлер та ін.; економічні аспекти проблеми досліджує, наприклад, В. Євстигнєєв та інші вчені; політичні – І. Василенко, Г. Мартін, Х. Шуманн, Ф. Фукуяма, З. Бжезінський, О. Семотюк, Ю. Корольчук та ін.; процеси глобалізації в європейському контексті вивчають, зокрема, М. Чешков, І. Белобородова, Д. Кон-Бендіт та ін.; процеси глобалізації та їх вплив на культуру досліджують Й. Брайденбах, І. Цукрігль, Т. Возняк, Й. Юрт, Л. Колаковський, П. Барша (проблема мультикультуралізму в сучасних умовах, проблема діалогу культур), К. Лозинський (конфлікт культур), З. Мазурик (культурна політика в епоху глобалізації), К. фон Барльовен (проблема інтеркультурності); К. Леггеві аналізує проблему мультикультурного суспільства, В. Вельш – транскультурне суспільство.

У статті авторка спробувала екстраполювати основні принципи міжособистісної комунікації на комунікацію культур, при цьому вона опирається на праці М. Бахтіна, М. Бубера, В. Біблера, Л. Ситниченко.

В умовах поглиблення широкомасштабного процесу глобалізації та поширення його на всі сфери життєдіяльності людського суспільства, вважаємо за доречне звернути увагу на таку проблему, як міжетнічний культурний комунікативний зв'язок. Протягом останніх 20-30 років ми є свідками кардинальних змін у суспільно-політичній картині світу. Якими є наслідки цих змін для культури? Нині дати однозначну відповідь на це запитання неможливо, хоча можемо стверджувати – культура прагне діалогу (полілогу – широкого обміну культурними надбаннями між п-кількістю культур). Саме в процесі культурної комунікації розкриваються глибинні пласти культури – суб'єкта комунікації, а інокультура постає для нас у повноті своєї унікальності.

Культурна комунікація постає як взаємозалежність культур, яка повинна ґрунтуватися на усвідомленій духовній спільності. Будь-яка комунікація – це вихід за межі Себе, поєднання себе з Іншим. Якби не було Іншого, власне Я (тобто, “Я”–“Своє”), так і не усвідомивши свою самість і свою межу, залишалось би в абсолютному спокої, в темноті самодостатності [8, с.11]. Спробуємо визначити поняття “культурна комунікація”: культурна комунікація – це вихід за межі власного Я, власної культури, – сутнісні взаємовідносини між культурами – партнерами по творчому спілкуванню, завдяки якому й реалізується “справжнє буття культури” (паралель з визначенням поняття “комунікації” М. Бубером. – Т. К.), прагнення до

діалогу на рівні культури, прагнення вийти з “темноти самодостатності” власної культури.

Екстраполюючи ідеї М. Бахтіна щодо міжособистісного діалогу на поняття культури (адже кожна культура діалогічна), зазначимо, що можна спробувати пізнати іншу, “чужу” культуру, її внутрішню суть, чи перейняти найкращі культурні надбання “чужого” народу лише діалогічно, шляхом спілкування з інокультурою. Тільки у спілкуванні, у взаємодії культури з інокультурою, в діалогічному взаємовідношенні розкривається цінність даної культури, як для інших культур, так і для самої себе [1, с. 433–461].

У контексті нашого дослідження особливий інтерес викликають ідеї “діалогічної антропології” М. Бубера, які пиширюючись на сферу культури, дають підставу для обґрунтування “діалогічної культурології”. Вважаємо, що “Я-Ти-відношення” як головний вимір “справжнього, діалогічного” світу й сутність поняття “відношення”, яке М. Бубер, зокрема, обирає для характеристики справжнього людського спілкування, можна використовувати, як точку відліку й для культурної комунікації [3, с. 6–75]. М. Бубер постійно обмежує, окреслює поняття “відношення”, іноді навіть ставить на його місце інші поняття, такі, наприклад, як “контакт”, “зіткнення”, “зустріч”, “комунікація”, які, на нашу думку, в повній мірі характеризують, як міжлюдські (міжособистісні), так і міжкультурні відносини [6, с. 115].

Так з’являється у філософії спілкування М. Бубера ще одне принципово важливе поняття — поняття “зустрічі”, яке постає для нас, як одна з найбільш поширених і суттєвих форм діалогічного ставлення до світу й інших людей. “Все справжнє життя – це зустріч”, – пише М. Бубер [6, с. 159], зустріч двох принципово рівноправних і, разом з тим, сильних реальностей, а саме – Я і Ти (в нашому випадку, мається на увазі тісний зв’язок культури та інокультури як суб’єктів культурної комунікації). Причому, він звертається до слова “зустріч” тому, що воно виражає духовний зв’язок двох істотно не пов’язаних між собою реальностей. Мабуть, ми зможемо відповісти на питання, що таке культура, і зрозуміти її сутність завдяки зустрічі однієї культури з іншою. Виникає ідея, що цінність, самобутність культури визначається саме завдяки зустрічі Я (культури) з Ти (інокультурою). Я розсуває власні кордони завдяки Іншому і за рахунок нього.

Центральними, у визначенні людської комунікації, поняттями у пізніх працях М. Бубера є поняття “діалог”, “діалогічне”. Згідно з М. Бубером у “діалогічному спілкуванні”, в “діалогічній зустрічі” відкривається “таємниця” Іншого (іншої культури). До того ж, діалог є не лише пасивним сприйняттям, покірним розумінням іншого буття, він – синонім взаємної творчості, взаємного збагачення людей, культур. У справжньому діалозі культури творять одна одну й, водночас, своє спільне життя, не втрачаючи індивідуальності. Для М. Бубера вирішальним все ж залишається визначення спілкування як стосунків між учасниками спільного творчого процесу. Справжнє спілкування – це взаємовплив.

Звертаючись до окремої конкретної культури, ми маємо про неї неповне уявлення. Повний образ будь-якої культури створюється тільки завдяки звернен-

ню до неї через призму іншої культури. Лише такий погляд на культуру несе в собі необхідну динамічну бінарність, завдячуючи якій і розкривається сутність, унікальність культури, учасника діалогічного спілкування.

Необхідно розрізняти монологічну та діалогічну (полілогічну) культурну комунікацію. Монологічна культурна комунікація (мікродіалог, за М. Бахтіним) – наявність комунікативних зв'язків у межах однієї етнокультури, а діалогічна культурна комунікація (макродіалог, за М. Бахтіним) – наявність широких комунікативних зв'язків між двома етнокультурами (полілогічна культурна комунікація – це, відповідно, наявність широких комунікативних зв'язків між п-кількістю етнокультур одночасно). Тільки за умови відкритої взаємодії, взаємовпливу можливий вільний розвиток та розкриття культури, а відтак – діалогічна комунікація має, порівняно з першою комунікативною формою, глибинний культурологічний смисл.

Суперечливість культури полягає в одночасному її прагненні до зовнішнього діалогу, тобто до макродіалогу, і до замкненості, закритості етнокультури, тобто до мікродіалогу в межах однієї етнокультури. “Кожна культура є деякий “дволиккий Янус”. Її обличчя так само напружено звернене до іншої культури, до свого буття в інших світах, як і всередину, в глибину себе, в прагненні змінити і доповнити своє буття”, – пише з цього приводу В. Біблер [2, с. 37]. Культура не може відмовитися від культурного фонду. Навпаки, велике значення в культурному процесі має співпричетність різних втілень традиції. Культура може будуватися лише на основі духовної спадковості, лише з урахуванням внутрішнього діалогу культурних типів (тобто лише при наявності мікродіалогу). Такий принцип В. Біблер називає “драматичним твором” [2, с. 41], а Г. Померанц – “концертом” [5, с. 453–455].

Коли ми говоримо про зустріч з іншою культурою, то така подія може бути доленосною для обох культур – суб'єктів зустрічі, вона виштовхує культуру з її звичної ніші, спонукає її до творення, виникнення чогось нового, і є причиною появи нової міжкордонної, пограничної культури, що змушує людей, як носіїв цієї нової культури, по-новому орієнтуватися у світі.

Обидві культури – учасники діалогічної культурної комунікації – стикаються з чужою реальністю. Завжди присутні дві реальності, що з усією силою зіштовхуються одна з одною. У такий спосіб зустріч проявляє свою власну силу та невблаганність, унаслідок чого культури змушені змінити хід свого творчого розвитку. Зустріч зумовлює їх нові творчі задуми та кроки.

Зустріч – випробування для обох культур. Її натиск прояснює те, чим насправді є обидві культури – суб'єкти комунікації (суб'єктів, звичайно, може бути безліч). І в цьому потрясінні культура мусить зберегти саму себе. Іншими словами, при зустрічі дістає підтвердження вже, наявна в культурі, самотність, що є внутрішнім осердям культури, остаточно визначається, формується не в самотині Я (буття однієї культури), а лише при зустрічі. Тільки при зустрічі з Ти, з іншою культурою, культура приходить до самої себе.

Говорити про зустріч культур можна лише тоді, коли хтось або щось торкається глибинної суті культури, коли внаслідок взаємодії культури з інокультурою

не відкидаються попередні творчі надбання, а трансформуються в щось нове, таким чином виникає нова якість. Ця подія і є, власне, зустріччю культур, завдяки якій розкриваються і виступають на перший план нові сторони культури.

Проблема Чужого в наш час перетворилася в одну з найбільш інтенсивно обговорюваних проблем гуманітарної думки. Уявлення про чужу культуру (тобто про Чуже) цілком базуються на власній. Не слід помилятися відносно наших уявлень про чуже, яке є не просте відтворення Чужого, а завжди – витлумачення його на своїй, обов'язково зрозумілій для нас, мові. Зустріч із незнайомим і незрозумілим Іншим змушує готуватися до найгіршого розвитку подій. Інший, інша культура, які виявилися на прикордонні Власного, наділяються ворожими й навіть агресивно-ірраціональними характеристиками. Активне протистояння Чужому притаманне будь-якій культурі, будь-якому цілісному й самодостатньому організму, як деяка імунна функція, яка зберігає Власне (власну культуру) в недоторканості [8, с. 28]. Коли культура зустрічається з іншою, чужою реальністю (інокультурою), то це не просто “ніжне “злиття” душ” (вираз Когартена), а – раптове відчуття наявності чужого й усвідомлення того, що між Я і Ти існує неприступна межа.

Діалог можна розглядати і як протистояння, протистояння Я та Іншого. Світ розпадається для людини на два стани: в одному – Я, в іншому – Вони, тобто Інші. В житті соціуму можна вважати наскрізною практику спонтанного поділу й групування людей на основі бінарної опозиції типу “ми-вони”.

Соціокультурна ситуація в будь-яких багатонаціональних і полікультурних суспільствах завжди характеризувалася неоднозначним відношенням членів однієї соціальної групи до представників інших національних або культурних груп.

У комплексі проблем, пов'язаних з глобалізацією світового розвитку, однією з найважливіших постає проблема толерантності у взаємодії культур та цивілізацій. Передусім, дослідникам ще належить розкрити сутність такого поняття, як “толерантність”. У цьому напрямку працюють як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Проблема толерантності та міжкультурної взаємодії являє собою невичерпне поле для досліджень, актуальність і практична значимість яких різко зросли у зв'язку з глобалізацією процесів в економічній, соціальній, політичній сферах, із зростанням регіональних та локальних конфліктів на етноконфесійному ґрунті. Вищезгадані тенденції вже вийшли за межі національно-державних спільнот і на сьогодні впливають у багатьох аспектах на характер сучасних міжнародних відносин.

Саме тому, вважаємо за доцільне, спробувати визначити поняття “культурна толерантність”. “Культурна толерантність” – це визнання як істинних універсальних моральних принципів. На такій основі можлива повага до Іншого, прийняття етнічних і національних особливостей, відмінностей у соціальних поглядах, що породжуються особливостями умов життя, професійної діяльності, культурних традицій [4].

“Культурна толерантність” як розширення власного досвіду й критичний діалог – це така толерантність, яка виступає, як повага до чужої позиції в поєднанні з установкою на взаємну зміну позицій у результаті критичного діалогу. На думку

Отфріда Хеффе, толерантність передбачає взаємну повагу різних культур і традицій, визнання самоцінності інших культур [7, с. 16–28].

Толерантність – це визнання відмінностей, які існують, як усередині наших суспільств, так і між різними культурами; це відношення до культурної розмаїтості світу, до відмінностей як до спільного надбання, як до джерела взаємного збагачення.

Отже, “культурна толерантність” – це якість особистості, що характеризує терпиме відношення до інших людей як носіїв певної культури, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності, терпиме відношення до інших поглядів, вдач, звичок. Толерантність є необхідною стосовно особливостей різних культурних груп або їх представників і виражається в прагненні досягти взаємної поваги, розуміння й узгодження різнорідних інтересів і точок зору без застосування тиску, переважно методами роз’яснення і переконання.

У сучасному світі глобальної взаємозалежності толерантність стає умовою виживання людства. Необхідно розповсюджувати та поглиблювати діалог культур в умовах миру, толерантності та демократії з метою подолання наростаючої між-етнічної, національної та релігійної нетерпимості, перш за все, в зонах конфліктів та зіткнення різних культур і релігій, адже нетерпимість до чужих поглядів, чужої віри та національності ризикує набути характеру глобальної хвороби.

Саме діалог культур і покликаний сприяти утвердженню ідеалів та практики толерантності, як спосіб пізнання і поваги щодо інших, як шлях до взаємного духовного збагачення. Сучасний стан міжкультурного діалогу актуалізує проблему формування культурної толерантності (як складової соціокультурної толерантності) як моральної якості особистості в інтересах успішного ведення “культурного” діалогу і з метою запобігання міжкультурним конфліктам.

Становлення загальнолюдської культури не слід розуміти, як уніфікацію культур. Йдеться передусім про ріст взаємозв’язку регіональних і національних культур. Ми вступаємо в принципово новий етап глобалізації гуманістичних цінностей, яка передбачає прийняття загальних ціннісних орієнтацій, оскільки різні системи цінностей роз’єднують людей, не дають можливості зрозуміти один одного. Однак нація, соціальна група приймає із системи загальнокультурних людських зв’язків лише те, що відповідає їх духовному настрою. Крім того, з’являється тенденція до збереження власної ідентичності національної культури.

Звичайно, сучасна цивілізація не означає механічного поєднання різних локальних цивілізацій і культур. Цей процес має складний і суперечливий характер. Для сучасної епохи притаманна взаємодія і взаємозбагачення національних культур. Виникає проблема вищого “синтезу” національних культур в єдину загальнолюдську культуру, – але не за принципом виключення, а за принципом “взаємодоповнення”.

Культура – це величезний поліфонічний простір, в якому можна розрізнити “голоси” різних культур. “Один голос нічого не завершує і нічого не розпочинає. Два голоси – мінімум життя, мінімум буття”, – пише М. Бахтін [1, с. 434]. Власне, культура – множинність самостійних і незлитих культур-голосів. Майбутнє – за

багатоголосістю культур. “Різні голоси, які співають по-різному на одну тему, – пише М. Бахтін. – Це і є “багатоголосся”, яке розкриває багатоманітність життя і складність людських переживань” [1, с. 74].

Протягом ХХ століття різні культури входили в один часовий і духовний “простір”, взаємодіяли одна з одною, доповнювали одна одну, цей процес має тенденцію до поглиблення і в новому тисячолітті. Безкінечна унікальність кожної культури розкривається і має філософський смисл лише в одночасності й у взаємопокладанні культурних систем. Саме і лише в одночасності і безкінечній діалогічній “доповненості” кожної культури й культури в цілому КУЛЬТУРА входить в єдину поліфонію КУЛЬТУРИ. Ця культура здатна жити й розвиватися (як культура) тільки в діалозі з іншими цілісними культурами [2, с. 36]. “...культура – завжди деякий Корабель Одиссея, який здійснює авантюрне плавання в іншій культурі (інокультурі – Т. К.), споряджений так, щоб існувати поза своєю територією”, – пише В. Біблер [2, с. 37].

Діалог як принцип культурного розвитку, дозволяє не лише органічно запозичувати краще з світового спадку, але й змушує людину подати “свій” голос, здійснити особистісне переосмислення “чужої” культури.

Логіка розвитку культури у ХХ столітті приводить до утвердження розуміння культури як діалогу локальних культур. Саме в цьому столітті починає домінувати розуміння культури як багатополосного, багаточасового утворення, як діалогу, спілкування і взаємовпливу, взаємовизначення і взаємоусвідомлення різних культур.

Поглиблення діалогу культур – це реальна можливість подолати глибокі суперечності сучасної культури. Можливість союзу між великими культурними регіонами може виникнути тільки у формі діалогу, який збереже культурні відмінності в їх багатстві та різноманітності, та призведе до взаєморозуміння і культурних контактів.

-
1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Художественная литература, 1972. – 470 с.
 2. Библер В. Культура. Диалог культур // Вопросы философии. – 1989. – №6. – С. 31–42.
 3. Бубер М. Я и Ты. – М.: Высшая школа, 1993. – 175 с.
 4. Зиновьев Д. Социокультурная толерантность – ее сущностные характеристики // <http://res.krasu.ru/paradigma/1/11.htm>
 5. Померанц Г. Диалог культурных миров // Лики культуры: Альманах. – М.: Юристъ, 1995. – Т.1. – С. 445–455.
 6. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
 7. Хеффе О. Плюрализм и толерантность: к легитимации в современном мире // Философские науки. – 1991. – № 12. – С.16–28.

8. Чужое: опыты преодоления / Под ред Р. М.Шукурова. – М.: Алетея, 1999. – 384 с.

**THE DIALOGUE OF ETHNOCULTURES UNDER THE CONDITIONS OF
GLOBALIZATION: A CULTUROLOGICAL ASPECT**

Tetyana Kolosok

*Volyn' State University named after Lesya Ukrayinka, , Volya Avenue, 13,
Luts'k, Ukraine, tasja1@yandex.ru*

An attempt to make an analysis of ethnocultural dialogue is made in this article. Some aspects of interethnic communicative dialogue of cultures are investigated such as: the theoretic bases of the dialogue, the monologous and dialogical cultural communicative connection, the view of the relation "mine – yours" in the culture; the attention is paid to the phenomenon of the cultural tolerance and to the problem of forming of one for all mankind culture.

Key words: globalisation, tolerance, unification, a dialogue of cultures.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2004

Прийнята до друку 23. 05. 2005